

Ключ
Василь Шкляр

Журналіст Андрій Крайній – справжній ерудит, вільно володіє живими й мертвими мовами, але з матеріальними цінностями якось не склалося: доживши до віку Христа, не має даху над головою. Не йому, безхатченку, гребувати теплим помешканням – хай навіть заповітний ключ простягнув йому дивакуватий незнайомиць, а номер квартири навіть забобонний страх. Що ж це було: манна небесна чи прикра помилка? Незабаром Крайньому знадобляться ще два ключі: до таємниці зникнення господаря квартири номер 13 і до серця фатальної жінки, до якого не так легко достукатися...

Василь Шкляр

Ключ

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

2012

© Шкляр В. М., 2012

© DepositPhotos.com / Oxana Morozova / TONO BALAGUER, обкладинка, 2012

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2006, 2012

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2012

ISBN 978-966-14-4645-7 (fb2)

Жодну з частин даного видання

не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі

без письмового дозволу видавництва

Електронна версія створена за виданням:

Шкляр В.

Ш66 Ключ / Василь Шкляр. – 2-ге вид. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 256 с.

ISBN 978-966-14-3816-2

Журналіст Андрій Крайній – справжній ерудит, вільно володіє живими й мертвими мовами, але з матеріальними цінностями якось не склалося: доживши до віку Христа, не має даху над головою. Не йому, безхатченку, гребувати теплим помешканням – хай навіть заповітний ключ простягнув йому дивакуватий незнайомец, а номер квартири навіть забобонний страх. Що ж це було: манна небесна чи прикра помилка? Незабаром Крайньому знадобляться ще два ключі: до таємниці зникнення господаря квартири номер 13 і до серця фатальної жінки, до якого не так легко достукатися...

УДК 821.161.2

ББК 84.4УКР

Одні назвуть цей роман детективом. Другі добачать у ньому твір еротичний. Треті вважатимуть його містичним, окультичним або й ритуальним.

Усіх, хто шукатиме в цьому романі тільки перше, друге і третє, я прошу його не читати.

Автор

Prologue

Я стою перед високим судом за те, що пролив кров ближнього. Та я спокійний і незворушний, як холодна кам'яна брила, бо з усіх сил прагну цього суду і ладен взяти на себе ще більшу вину, ніж вона є насправді, аби мене покарали якомога суворіше. Тому мені не подобається комедійне забарвлення цього процесу – ніякої тобі вчистості. Приміщення наших провінційних судів просто жалюгідні. Навіть важко назвати залом цю обдерту кімнату, де зі стін і стелі сиплеться тиньк, де світить ребрами вичовгана дощана підлога, яка от-от провалиться, а замість суддівського помосту стоїть звичайнісінький голий стіл.

Ще убогіша бокова кімната, де проводять свої наради слуги Феміди: її двері постійно відхилені, їх кілька разів сердито причиняли, а вони все відходять, і ще на самому початку я помітив, як за тими «лаштунками» рожевоощокій кирпичній суддівській лаві натягує через голову – наче спідницю – поймаючи чорну мантію. Він зодягав її поверх пістрявого светра грубої в'язки, і я ще тоді звернув увагу на його пухкенькі рожеві щокки – здавалося, він і досі ссе мамину цицьку, хоч розміняв четвертий десяток, а коли всі встали і цей пантагрюель усівся на своє місце, то з-під столу безглуздо виглядали його нечищені черевики сорок шостого розміру і навіть видніли заправлені в чорні шкарпетки сині кальсони.

Молоденьке дівча, яке вело протокол засідання, витріщило свої здивовані оченята на вбивцю і злякано опустило їх тільки тоді, коли я не витримав і підморгнув їй, мовляв, не хвилюйся, все буде гаразд.

Що й казати, є в цих судових засіданнях щось від театралізованого дійства, і, щоб скоротити кількість його персонажів, я категорично відмовився від адвоката. Дивлячись на кирпатого суддю і побоючись, аби він не почав колупатися в носі, я прикликав собі у порадики мого давнього приятеля Жана Поля Сартра, який набагато раніше за мене дійшов висновку, що людина по-справжньому здобуває свободу лише у в'язниці. Я викликав його дух без особливих зусиль (не так, як це робив великий медіум Каззот, котрий після кожного такого сеансу непритомнів або, навпаки, впадав в істерику) і попросив поради, як його краще повестися, аби виклопотати у високого суду щонайсудовіше покарання.

Однак мій дорогий Жан Поль, автор неперевершеного гротеску «Шляхи свободи», сказав, що все це не так просто, адже брехнею далеко не заїдеш, тож на суді треба все-таки говорити правду і тільки правду, щоб *laisser faire, laisser passer* [1 – Не перешкоджати природному перебігу подій (франц.)]. (Тут і далі прим. автора, якщо не вказано інше.), і я з ним погодився: хай буде так, – сказав я, – а як воно буде – *qui vivra verra*. [2 – Хто житиме, той побачить (франц.).]

Частина перша

1

Тепер мені часто сниться піщаний вітер, снилися височезні сосни, які постогнували від того вітру, а піщана курява навіть уві сні забивала подих, і я прокидався серед ночі через те, що не міг дихати. Віднедавна я зрозумів, що це мені не ввижається, що в цьому помешканні й справді не вистачає повітря, і тепер мене дивує, чому люди так люблять старі будинки з високими стелями: ніби й багато простору, а закуриш цигарку, то дим із кімнати не вивітриш, він залишається тут назавжди, облягає стелю і стіни, які домішують до тютюнового духу запах старого передавненого порошу.

Можливо, я перебільшую, може, аж занадто нарікаю на це помешкання, бо з певного часу мені стало тут зовсім незатишно, я втратив спокій і навіть сон. А коли й засинав, то знов і знов бачив скрипучі сосни, які коливаються у вихорах вітрів, ті вітри здіймали піщану куряву, яка теж скрипіла на зубах, і згодом я все це побачу увіч, коли розпочну своє недолуге розслідування й поїду до пана Ярчука, там я побачу й таке, чого не витворить найхімерніший сон, однак не забігатиму наперед, а почну все спочатку. І хоч тепер мені важко сказати, де в цій історії початок, а де кінець, пам'ять насамперед вертає до того зимового дня, коли я знов опинився без даху над головою. О, це вже міцна традиція, яка тягнеться ще з моїх післястудентських літ: господар квартири спроваджує тебе на вулицю неодмінно взимку і в найлютіші морози. Слава Богу, цього разу хоч не випадало возитися з речами, бо після недавнього розлучення єдиним моїм скарбом із хатнього начиння залишилася хіба що сумнозвісна зубна щітка. Справедливості ради скажу, що перепала мені й старенька «Лада», придбана

з рук після того, як за несподівано кругленьку винагороду я скомпілював для однієї новостворюваної партії статут і програму, й тепер це авто стояло, можна сказати, під охороною, прикидане снігом, на внутрішньому подвір'ї біля осідку тієї ж таки партії. Взимку я на ньому майже не їздив, зате це була непогана схованка для всього мого майна.

Отож і того грудневого вечора я поскидав торби в машину, а сам пішечки рушив у напрямку кав'ярні «Трое поросят». Давненько я там не був, може, тому, що останнім часом велось мені непогано, обминав ту гамірну місцину, де завжди збиралися невдахи, де постійно витав дух біди, і часом мені здавалося, що її, ту біду, можна підхопити, як нежить. Та коли ставало непереливки, я мимохіть вирушав до «Трьох поросят», бо завжди тут зустрічав когось із друзів або й ціле товариство бодай звіддалік знайомих мені людей, вірних завсідників «Трьох поросят». В одному гурті тут можна було побачити забутого актора, меланхолійного поета і безнадійного бродягу, якого щойно випустили з тимчасового ув'язнення, поважного журналіста і п'яного як чіп вантажника. Одне слово, погломити було з ким, але того вечора я, крім усього, мав ще сподіванку напроситися до когось переночувати, перш ніж напитаю нову квартиру.

Саме звідси, із «Трьох поросят», усе й починається. Сотні разів я прокручував подумки кожну розмову, згадував кожне обличчя і не раз ще ходив до тієї кав'ярні, аби відтворити в пам'яті найдрібнішу абищину.

Усе починалося так просто й банально (саме у тій непримітності й губилася ниточка Аріадни, за яку я не міг ухопитися), так звично усе виглядало, що тільки згодом я став дошукуватися в кожному слові чи спостереженні якогось таємного знаку і поволі впадав у містику. Бо те, що відбулося, не клалося здорового глузду. Я прикликав на допомогу магів потаємних наук Дебароля і Сен-Мартена (слава Богу, читав їх в оригіналі), ночами божеволів разом з абатом Агріпою над загадкою чисел, у яку намагався прозирнути ще Піфагор, та згодом усе це облишив, аби до решти не спасти з розуму, і сам викинув диявольську штуку.

Однак повернімося до «Трьох поросят», де стоїть крута пахощ підсмаженої кави і хмільний туман, де в тютюновому диму висить сокира і тирлюються люди, сновигають від столів до бару, від бару до інших столів, перегукуються завсідники – звичайна собі метушня, в якій немає за що зачепитися окові і яка після першого збудження напосідає на тебе гнітючою втомою. Кав'ярня влаштована так, що відразу всю не окинеш оком, її зала перегороджена арковими проймами на три частини (звідси, мабуть, і назва – «Трое поросят»), і я обійшов усі, шукаючи знайомих, поки нарешті таки помітив мого любого друга Івана Маловічка – його велика лиса голова світилася у мороці, як місяць-повня, і цей місяць цідив із чарочки горілку такими делікатними ковточками, наче то був риб'ячий жир.

– Сто років тебе не бачив, – сказав Іван Маловічко. – Ти що, десь служиш?

– Не каркай, – відповів я і подумав, що мій любий друг Іван таки справді схожий на велику лису ворону, яка живе триста років, – інакше як могло вийти, що він не бачив мене сто літ.

– А де ж пропадав? – прискіпався Маловічко.

– Писав дисертацію.

– Ти-и-и-и?

– Не собі, не лякайся. І всього лиш кандидатську, – заспокоїв я Івана, щоб він не захлинувся риб'ячим жиром. – Так що я частую.

Я підійшов до бару і галантно вклонився своїй щирій приятельці Катрусі, для цілковитої чемності хотів ще підморгнути, але не вийшло: зір поглинала пазуха, де здіймалися дві вершини Арарату, і в тих вершинах дихало два пригаслі вулкани.

– Десь далеко іздили? – спитала Катруся.

– Атож, до Америки. На Генеральну Асамблею ООН. Ти не уявляєш, серденько, як після Америки хочеться по-людському напитися. Давай пляшку «Княжого».

– І, звичайно, без закуски! – зневажливо пхикнула Катруся.

Як ласувать то ласувать: на зло Катрусі я взяв аж три коробки чіпсів, бо при світлі Маловічкової лисини вже побачив свого давнього приятеля Сергія Приходька, який помахував мені рукою, як це роблять вожді на трибунах під овації очманілого натовпу. Авжеж, я мушу мати за честь, що Приходько приєднався до нашого столу, мушу навіть прихопити для нього порожню чарку, а за це він доконає мене своїми віршами.

– Ти що – розв'язав? – весело спитав Приходько.

– На відміну від інших, я ніколи й не зав'язував, – сказав я і цим легенько його вколов, та він не образився. Зрештою, Приходько ніколи не приховував, що вже кілька разів кодувався, однак це ще дужче розпалювало в ньому апетит до спиртного (знать, така сильна психіка, – хвалився Приходько).

Ми з ним випили до дна, а Іван Маловічко, як і личить справжньому європейцеві, знов-таки лишень умочив губи і запропонував нам каву.

– Ні, – сказав я, – кава викликає тривогу.

Відповідь Іванові була незрозуміла, але вдовольняла його цілком. Він захоплено дивився, як Приходько точить чіпси, наче великий колорадський жук допався до сушеної картоплі. Ми випили ще по одній, і я вже відвертіше подивився в той бік, де за столиком самотиною сиділа дівчина з коротенькою косичкою, видно, когось чекала, бо й келишок лікеру, що стояв перед нею, був непочатий, і вона майже не зводила очей з аркової пройми, яка вела до нашої зали.

– Подобається? – спитав Приходько.

– Може бути.

– Вона тут буває щовечора. Але – ні з ким.

– Лесбіянка, – сказав Маловічко. – Або причинна. – І відсьорбнув ще півкраплі.

– Слухай, може, тобі принести блюдце? Наллеш у нього і будеш сьорбати. – Я запалив сигарету, відчуваючи роздратування, чи, може, вже тоді у мені оселялося лихе передчуття. Дрібними порошинками літало воно в цьому хмільному мороці й осідало на мою бідну голову.

- А скільки коштує така робота? - не витримав Маловічко і спитав про те, що муляло його цілий вечір.

- Яка? - придурився я.

- Дисертація.

- За кандидатську я беру тисячу, за докторську більше, звичайно. - Я випустив кільце диму, і воно зависло над лисиною Маловічка.

- Баксів?

- Ні, гульденів, - сказав я і випустив ще одне кільце.

- Все одно мало, - надувся Маловічко.

- Мені вистачає. - Я знов подивився на ту дівчину з короткою косичкою і відчув собачу печаль безхатнього чоловіка.

- А я оце переробив одному вірші, то він мені... - почав було Приходько й примовк, бо над нами вже стояв наш любий друг Василь Іванович і з його закручених високо вгору вусів сипались іскри.

Я не певен, що Василь Іванович саме так і звався, можливо, ім'я анекдотичного полководця приліпилося до нього якраз через оті пришепелкуваті вуса, що стриміли вгору, наче антени, й невідь-що виловлювали у повітрі, може, вони навіть уловлювали сигнали біди, бо тепер, згадуючи його сатанинський регіт, я все більше схильюся до думки, що людина не може отак безпричинно сміятися.

На ньому була якась чудернацька бурячкова куцина (під колір його обличчя), а через плече звисала незмінна брезентова торбина, у якій завжди було кілька пляшок спиртного - пізньої пори Василь Іванович збував напої з націнкою. Я щиро зрадів його з'яві, бо, по-перше, міг тепер взяти пляшку трохи дешевше, ніж у Катрусі, а по-друге, з'явилася надія, що саме цей всюдисущий чоловік щось путне пораїть з ночівлею.

У мене вже туманіло в очах, та я ще бачив ту жінку чи дівчину, яку теж огортав сріблястий серпанок, і коли вона наштовхнулася на мій погляд, то замість відвести очі, навпаки, дивилася довго й проникливо, як у тій грі - хто кого передивиться. Я програв, але це була приємна поразка. І саме тоді поскаржився Василеві Івановичу, що знову не маю даху над головою, шукаю квартиру, а він, помітивши мої позирки на коротку косичку, розхристано запитав: «Квартиру чи ключ?» - і раптом зареготав мені в обличчя, як сатана, а коли я пояснив, що не маю де переночувати, Василь Іванович пообіцяв узяти мене з собою в капезе, найкраще капезе у Києві, запевняв він, бо недалеко від вокзалу і поруч метро. Цей нарваний Чапай знов, бризкаючи слиною, зареготав мені в обличчя, і на той сатанинський сміх заозиралися всі відвідувачі «Трьох поросят», я вже пошкодував, що звернувся до нього, а потім глянув на дівчину в срібному серпанку й побачив, що вона незворушна (якщо зараз усі стануть на голови, вона й оком не скліпне), і раптом збагнув, що ця дівчина дивиться не на мене, - так дивляться у безкраю далечині, що сягає далі за обрій.

Щоб перекинутись словом з Катрусєю, я замовив три кави (сам не пив, бо кава справді викликала у мене гостре відчуття тривоги), а потім спитав,

хто ота дівчина, й зумисне озирнувся на неї, не приховуючи своєї цікавості, а Катруся знову зневажливо пхикнула: вона така дівчина, як я балерина, до того ж у неї не всі вдома, ревниво сказала Катруся, авжеж, не всі вдома, бо шукає якогось чоловіка, а вам, Андрію, пора вже спатки, ви перебрали сьогодні надміру; та я не жалівся їй, що не маю де «спатки», лиш печально дивився на дві вершини Арарату і заздрих Ноевому ковчегу, який зачепився за вершечок вірменської гори.

Отакої! Як тільки я відходжу, наш столик окуповують дедалі ширшим колом, ніби він медом намазаний, – присусідилося ще двоє, щоправда, на столі стояла новенька пляшка в росі, видно, принесена недавно знадвору, мабуть, виторгувана у Василя Івановича, бо той знов так реготав, що з вусів, потріскуючи, сипались іскри. «Ви знайомі?» – «Авжеж», – я не знав, хто вони, але думав, що ми вже десь бачилися, та де ж – не інакше як у «Трьох поросятах», зрештою, тут усі коли-небудь бачилися, і ми знову випили за зустріч, та, я певен, не хміль заслав мені очі, це було не сп'яніння, а якась дика протрація, адже я пам'ятаю із того вечора багато всіляких дурниць, однак саме під ту хвилину, яка вимагала найбільшої пильності, на очі впала мана. Я навіть не помітив, коли пішла із «Трьох поросят» та жінка, що цілий вечір поглинала мій зір, а потім, завваживши це, впав у таку нуду, що на мене повіяло потойбіччям.

Годі! Мені вже нічого не хотілося, і під сатанинський регіт вусатого мефістофеля я поплентав до дверей, поволік свою собачу печаль на собачий холод і коли вийшов надвір і сапнув морозної свіжості, то побачив, що падає сніг. У нічному повітрі його не видно було, здавалося, що він падає тільки над ліхтарем, який розпливчато жовтів угорі, і, перш ніж зайти в телефонну кабінку, я зупинився під тим ліхтарем і підставив обличчя снігові. Й ось тоді, коли я дослухався холодного лоскоту нічного неба, я почув рипіння снігу під чиїмись кроками, а потім помітив чоловіка в жовтому колі вуличного ліхтаря, це був, напевне, один із тих двох, що підсіли до нас наостанок.

– Візьми.

Я побачив перед собою його простягнуту руку. Це була красива витончена рука, повернута долонею до неба.

– Візьми.

– Що це?

– Вулиця Рогнідинська, три, квартира тринадцять. Легко запам'ятати. Це зовсім поруч.

– А ти?

– А я поспішаю на потяг. Маю тривале відрядження.

– Не знаю...

– Облиш. Бери і почувайся як дома. Все буде пречичудово.

Я дивився на його долоню.

На ній лежав звичайнісінький ключ.

Я доплуганив до знайомої вулиці і без зайвих пригод знайшов третій номер. Старезна п'ятиповерхова будівля похмуро бовваніла за невеличким сквериком, відступивши від дороги і решти будинків кроків на тридцять. Колись мені доводилося редагувати довідник з історії Києва, і я знав, що ця вулиця поміняла вже кілька назв, одну із них навіть пам'ятав – Бульйонна.

До єдиного парадного вели височенькі сходи, далі був темний під'їзд і старий скрипучий ліфт. Я навмання натиснув на цифру «три», оскільки вона мене переслідувала починаючи з «Трьох поросят», і, вийшовши із сітчастої клітки ліфта, опинився перед височезними двостулчатыми дверима. Так і є – № 13.

Я дістав із кишені пальта плескатого ключика, він на диво легко повернувся в замку. Було трохи моторошно ступати в темряву чужої оселі, однак я креснув запальничкою і швидко знайшов вимикач.

Коридор був голий-голісінький, окрім порожньої вішалки – геть нічого, далі дві суміжні кімнати також зяяли пусткою, хоча були дуже просторі, але ця просторість ще більше підкреслювала порожнечу, в якій зовсім губився і чималий розкладний диван, і допотопна шафа, і ще якийсь дріб'язок.

Трохи обжитішою здавалася кухня, розташована чомусь за обома кімнатами, тут навіть висів на стіні телефон, але і її, кухню, не назвеш типовою навіть для холостяка спартанця. Знаскока майнула думка, що цю квартиру недавно обібрано, а мене підставили, аби замести сліди, проте я відразу ж і відкинув таке припущення: у цій порожнечі був свій лад – можливо, якийсь неприродний, ще невловимий на перший погляд, але він був і підказував, що крадіжкою тут не пахне. Скоріше за все, господар помешкання або ж перебрався сюди недавно, або жив, знаючи, що рано чи пізно йому доведеться звідси піти, тому й не обтяжував себе хатньою зайвиною.

І все-таки вже тоді на мене повіяло холодним мороком невідомості, хоча метрові стіни будинку не пропускали холоду, тут було тепло, як у вусі.

Я зняв пальто і повісив на вішалці в коридорі. Ну от, уже веселіше, принаймні не так порожньо. Потім, як дитина, що боїться ночі, знов позаглядав у всі закутки, відчинив ванну, туалет і навіть зазирнув до шафи, в якій теж не було нічого. На кухні я машинально зняв телефонну трубку, однак почув лиш легесенький шум, що його чуєш, приклавши до вуха мушлю. Телефон не працював.

Дякувати Богові, і трупа ніде не було. Майже не роздягаючись, я ліг на незасланий диван і, вже засинаючи, подумки мовив собі чудернацьке словечко, запозичене у свого благодійника: «Пречичудово».

До ранку спав як убитий, та, прокинувшись, знову став оглядати помешкання – мене доймало сум'яття. То здавалося, що ось-ось хтось прийде і питає, як я тут опинився, то обсідали ще химерніші думки, про які й говорити соромно. Я відмітав усі найтривожніші здогади, та все одно не знаходив рівноваги: той чоловік навіть не сказав, коли він повернеться; «тривале відрадженьня» – це, за теперішніми мірками, може бути і тиждень, і місяць,

і рік. Втім, якби від'їжджав так надовго, то, певна річ, подбав би, щоб здати квартиру за круглу копійку. Отож я вирішив не перетягувати сюди свої речі з машини, взяти хіба сумнозвісну зубну щітку та ще, може, якісь папери: вчорашні посиденьки у «Трьох поросятах» підірвали мій бюджет, і тепер уся надія була на «політичний портрет» одного депутата, за який мені обіцяно триста «зелених». З цього приводу, напевно, вже розривається телефон у квартирі, з якої мене вчора попросили, ну й нехай.

У моїх нових апартаментах було тихо, як у льоху, – не вірилося, що цей будинок у самісінькому центрі міста. Так, тут можна попрацювати, і якщо мій благодійник затримається у від'їзді на тиждень-другий, то я встигну залагодити фінансові справи і найняти нове житло.

Я вийшов надвір – свіжий сніг у скверику був такий білий, що мимоволі подумалося про чистий аркуш, з якого все починають спочатку. Тільки тепер я роздивився, що «мій» будинок мав напівпідвальний поверх, де діяла постійна виставка акваріумних риб. Сам фасад підказував, що будинок зведено десь на межі сторіч, коли міська архітектура перейшла до сецесії, відступивши од класичних стилів.

Щоб не курити натщесерце, я випив у забігайлівці на Басейній зеленого чаю, потім для розваги повештався на Бессарабському ринку і рушив до осідку моєї любшої партії: крім усього, мені потрібен був телефон.

Моя кохана «Лада» стояла у сніговій шапці зовсім нещасна, поруч з надутими іномарками вона виглядала сиротиною-попелюшкою, що притулилася зі своїми підсніжниками поміж нахабно-потворних перекупок. Я позичив у чергової баби Наді (тут її звали пані Надя) віника, ретельно обмів машину, потім піднявся до штаб-квартири партії, яка розгортала свою діяльність згідно із моєю програмою і статутом. Це, звичайно, невеличке перебільшення, бо ті серйозні документи я, самовпевнений ерудит і поліглот, передер із «західної демократії» і новоспечені партійні боси пісяли від задоволення. Врешті-решт, програмні документи були потрібні їм не стільки для дії, як для мін'юсту, тобто для реєстрації партії напередодні виборів, та все одно ці високі політики шизіли від того, як бездоганно написано їхню програму, – чого вартий хоча б ось такий постулат: «Ми змагаємося до того, аби конституційно закріпити право на приватну власність громадян, яка є священною і недоторканою». І хоча в нормальних країнах це було зрозуміло й козі, партійні боси виклали штуку фактично за казку про солом'яного бичка, що їй дозволили мені тримати на подвір'ї їхнього офісу всю свою приватну власність, яка, треба сподіватися, також є священною і недоторканою. Вони навіть сватали мене до себе на службу, але я, як земляк славетного Григорія Савича, казав, що світ мене ловить, та не спіймає, хоч насправді той світ постійно хапав мене за шкірки, як паршивого kota, й особливо боляче ухопив, коли я з намови тих-таки високих політиків зв'язався з одною небезпечною аферою, яку згодом назвав «Операція "ватяні штани"». Погодився я на ту цікавенну пригоду не за гроші, вона імпонувала не тільки моїм авантюрним уподобанням, а, так би мовити, й громадянським, – це коли відомий татарин Рафат організував моїм партійцям коридор у заблоковану Чечню і треба було перевезти тим коридором чималу суму валюти. Вибір упав на мене не стільки через уроджену смаглявість і гарні очі, як завдяки знов-таки моему ненаситному поліглотству і давньому інтересу до кавказьких народів. Валюту вирішили зашити у ватяні штани, а зодягти їх на себе мусив, певна річ, я. Однак не було ще ні грошей (принаймні у мене), ані штанів, а я прийшов до тям в калюжі крові, облитий спиртом (той спирт мені, непристому, навіщо заливали до рота). Це сталося ще на давнішій моїй

квартирі, з якої теж мусив піти, адже нападники розтрошили на друзки двері, – кому потрібен такий квартирант? – вони, як потім я зрозумів, менше за все боялись міліції і чинили розбійний напад відкрито і навіть демонстративно. Найдужче ж мене вразило те, що «швидка», яку я викликав з останніх сил, завезла мене – закривавленого, зі струсом мозку – не до лікарні, а до витверезника, і вже зовсім доконав гевал-санітар, який, витягуючи ветеринарним шприцом кров із моєї вени для псевдоекспертизи (ось для чого вони облили мене спиртом, імітуючи п'яну бійку) , так от, саме витягуючи брудним шприцом кров, він наспівував... Шевченкові «Думи».

Після невдалої операції «ватяні штани» у мене часом і досі, особливо після різкого руху, паморочиться в голові, однак я не тому відмовився піти на службу до партії, а через те, що не хотів зв'язувати собі руки, адже останнім часом приноровився до «ринкових умов» і міг заробити копійчину на порожньому місці, хоч би й так, як от із програмою цієї партії, яка позичає мені навіть віника обмітати сніг із машини. Я подякував бабі (пані) Наді за того віника і піднявся в секретаріат до свого широкого приятеля Ігоря Сердюка – високі політики цілісінький день протирали штани в парламенті і тільки вечорами заглядали до офісу партії, а Ігор Сердюк на попередніх виборах пролетів, як фанера над Парижем, то мусив гнїти біля телефонів денно і нічно, у свята і вихідні, адже навіть того недільного ранку я застав його, бідолаху, згорбленого за партійним столом, такого згорбленого і замученого, що, здавалося, він сам-один тримає на своїх вутлих плечах усю розбудову держави, високі партійні боси ще додивляються солодкі сни, бачачи себе у президентських кріслах, а він, сірома, мусить оце тягти всю державу на своєму горбі, і ще ж невідомо, як там воно буде на нових виборах. Втім, у проміжках між титанічною працею Ігор якось викроював часину на аудієнції з Бахусом і тому й зараз зятято жував м'ятну гумку.

– Є ці-авий комп-омат, – жував слова мій любий друг Ігорко, якого я вже добре розумів: це означало, що на когось знайдено «цікавий компромат», тож мені залишається приробити йому ноги, тобто написати статейку, а високі політики розрахуються і з газетою, і зі мною.

– Бензин чи спирт? – спитав я.

– Нахта.

Отже, я майже вгадав. Нафта – це той же бензин.

– Ні, дякую, – сказав я.

Мені зовсім не хотілося до травматологічного витверезника.

– Ще трохи поживу, – сказав я.

– Хе-ово, – сказав Ігорко. – Мо-е, подумаеш?

– Не можу, шукаю хату.

– А нахи-а ж ти відмовився йти до нас? Ми б тобі найняли службову квати-у.

– Мені достатньо вашого телефону. Дозволь?

Мій любий друг Ігорко підсунув до мене апарат, а сам делікатно почовгав з кімнати, і, дивлячись йому вслід, дивлячись на його низько опущені плечі, я щиро вірив, що він, бідолаха, несе на собі розбудову держави навіть тоді, коли йде перекинути гальбу пива, – чого ж не піти, якщо його любий друг Андрій Крайній трошки посидить біля телефону.

Я подзвонив у редакцію, запевнив, що «політичний портрет» депутата на тиждень буде готовий (там справді хвилювалися з цього приводу, адже декому належав більший гонорар, ніж мені), а потім став обдзвонювати весь Київ у найпильнішій справі: самотній чоловік, безпартійний, інтелігентний, високоосвічений, вільно володіє французькою і грабаром[3 – Давньовірменська мертва мова. (Прим. ред.)], фарсі і гуджараті, вік Ісуса Христа, зріст 182 сантиметри, був одружений всього лиш один раз, кажуть, що симпатичний, – ось такий славний чоловік за помірну ціну найме однокімнатну квартиру на тривалий термін.

Тоді я ще не знав, що веду даремні розмови, марно товчу воду у ступі, бо квартира мені більше не знадобиться.

3

Симпатичний чоловік з невеличким шрамом на вилиці, віку Ісуса Христа, упевнено перетнув залу кав'ярні і підійшов до столика, за яким сиділа молодша від нього років на п'ять жінка. Вона вдивлялася у денце чашки, наче сама собі ворожила на кавовій гущі, і чоловік спитав з геніальною простотою:

– Шампанського вип'ємо?

Вона звела на нього тернові очі – не чорні, як співається в пісні, а кольору ще не достиглого терну із синіми і зеленими переливами. У неї були зовсім білі губи, наведені білою помадою, і білі перламутрові тіні аж до тонесеньких брів – так досягається разючий ефект очей.

– Вип'ємо, – так само просто сказала вона.

Я взяв шампанське і під ревливим поглядом Катрусі налив два келихи.

– Ох, як усім цікаво, – сказала моя чарівна візаві.

– Головне... – гірко-солодкий запах французьких парфумів завжди мене хвилював, – *bien faire et laisser dire*[4 – Робити добре і не зважати на те, що говорять (франц.)].

– *Bien ou rien*[5 – Добре або ніяк (франц.)], – сказала вона.

– О, Боже, хоч негайно у ліжку.

– Ви не схожий на сексуального маніяка. Інакше я не погодилася б з вами пити шампанське.

– Бачте...

– Оксана. Можете називати мене Саною.

– Бачте, Сано, цих навіженців розпізнають, коли вже запізно.

- На жаль, так, - сказала вона. - Але це не про мене.

- Ви добрий психолог?

- Ні, поганенький сексопатолог.

У мене шампанське ледь не пішло носом.

- Ви здивовані? - спитала вона.

- Я думав, це чоловіча професія.

- Чоловіки якраз мало у цьому тямлять.

Чесно кажучи, я трохи розгубився. Наскочив чорт на відьму і не з того краю почав. Але й відступати було не з руки.

- Тепер мені зрозуміло, чому ви так легко погодилися зі мною випити.

- Чому?

- Професійна цікавість. Адже з красивою жінкою не так легко познайомитись.

- Не вгадали. Просто я бачу, що у вас є на те серйозна причина. Тому ви й підійшли без комплексів. Хіба ні?

- Ваша взяла, - сказав я. - Причина справді серйозна. Того вечора, коли я вперше вас побачив, ми сиділи втрьох он за тим столом, пам'ятаєте?

Вона запалила сигарету і з цікавістю дивилася на мене. Цівочка диму соталася з-поміж її загострених пальців, які ледь помітно тремтіли.

- Потім, десь уже під кінець, до нас приєдналося ще двоє. Ви їх не пригадуєте?

- Ні. Я запам'ятала тільки вас. І то en gros[6 - У загальних рисах (франц.).].

- Я розумію, що це не був coup de foudre[7 - Удар грому, що в переносному сенсі означає кохання з першого погляду (франц.).], - сказав я, дивлячись їй глибоко в очі. - Але мені приємно, якщо це так. І все-таки дуже хотілося б, Сано, аби ви згадали тих хлопців. Ну, може, одяг, якась дрібничка... жест, годинник на руці.

- Ви що - з міліції? Ніколи не повірю, - сказала вона.

- Я не знаю, який ви сексопатолог, але психолог справді непоганий. Я не з міліції, Сано.

- Щось сталося?

- Поки що не знаю. Але цілком можливо.

- Ще пам'ятаю того... на Чапаєва схожий. І потім... якщо ті двоє прийшли під кінець, то, напевно, мене вже не було.

- І це можливо. Річ у тім, Сано, що тут є і ваша вина.
- Моя?
- Так. Коли ви пішли, я вже не бачив, що діялося навколо. Я просто осліп.
- Не перебільшуйте.
- Це правда.
- Якщо це правда, - сказала вона, - то я спокутую свій гріх. Що я повинна зробити?

Я змряв її очима, ніби прикидаючи, що вона може зробити.

- Не тепер, - сказала вона.
- Що не тепер?
- Те, про що ви подумали. І щоб спокутувати гріх, треба знати міру своєї вини. Що, власне, сталося?
- Щез один чоловік, - сказав я.

Вона вся стислася і ледве не розхлюпала вино зі свого келиха.

Я знав, що Сана теж шукає якогось чоловіка, і знав, що йдеться тут про різних людей. Її реакція на мої слова була природною.

- Як... щез? - спитала вона.
- Так, як це трапляється завжди: був чоловік - і нема.

Що я ще міг сказати? Хіба те, що трапилося зовсім не так, як завжди, навпаки, сталося щось дике й химерне, що можна було пояснювати лише кволими здогадами та припущеннями. Адже той чоловік, який дав мені ключ від квартири, не з'явився ні через тиждень, ні через місяць. Ось уже лютий минув, а від нього ні звістки, ні звуку, ніякого знаку немає від нього, і ця невідомість - кажи не кажи - нікому збоку не досягнути, ця ваготу несе на собі тільки той, хто кожною клітиною тіла чує порожнечу чужого житла, таку німу порожнечу, хоч криком кричи: нема! Легше було б, аби знав чоловіка, тоді ще можна щось міркувати і з кимось радитись, а то ж геть безглузде становище: я не знав навіть його імені, не спитав тоді, бо й незручно було, адже виходило так, що ми вже знайомі, не даватиме ж тобі ключ від своєї оселі перший-ліпший зустрічний, та тепер я не міг згадати його бодай en gros, як каже моя загадкова візаві.

Ось чому я знов зачастив до «Трьох поросят», маючи надію що-небудь дізнатися про того чоловіка, та ще більшою несподіванкою стало для мене те, що й Іван Маловічко, і Сергій Приходько, і Василь Іванович не могли до пуття згадати, хто тоді з нами був, вони взагалі довго не могли допетрати, що я від них хочу, шукаючи торішнього снігу. Тобто вони туманно пам'ятали, що було товариство чимале (видно, коли я пішов, вони ще довго сиділи), був, здається, Петро Чоломбисько, художник, авжеж, ми ще говорили, що можна заночувати в майстерні, був, начебто, Степан Маківка, отой з філармонії, потім підійшов Бен, ну ти ж Бена, напевно,

знаеш... Ще б мені Бена не знати. Я познайомився з ним випадково п'ятнадцять років тому, коли був ще студентом, тоді ми в ресторані «Метро» завелися через якусь фіфочку, і я хотів начистити писка цьому здорованеві, я тоді так упився, що розмовляв мертвою латиною, а він, цей бугай, раптом позадкував переді мною і давай миритися: чого ти, мовляв, гарячкуєш, ну наб'еш мене, розквасиш пику, а що далі? – чи не ліпше нам взяти пляшину й поїхати до мене, адже ресторан уже зачиняється, а ми посидимо ще по-людському й станемо друзями. Я так отетерів від його щирості, що за хвилину ми вже мчали в таксі на Святошин, а коли зайшли в його квартиру, то мені відібрало й мертво латину, і рідну. Всенька стіна була завішана спортовими медалями, бо той, кому я так поривався начистити писка, виявився чемпіоном Європи з боксу Віталієм Бендаловським.

Отож я добре знав і Бена, і художника Чоломбиська, і баяніста Маківку, але вся біда в тім, що ніхто не міг пригадати чоловіка, який дав мені ключ. По-перше, я пізно кинувся його шукати, бо гадав, що він ось-ось таки з'явиться, і той вечір у всіх майже звітрився з пам'яті (адже знаменним він був тільки для мене). А по-друге, ми були сам на сам, коли я взяв отой ключ. Квартира № 13 на колишній Бульйонній також нікому ні про що не нагадувала.

Нічого путнього не могла підказати й Катруся, хоч знала усіх завсідників, але ж «побійся Бога, хіба я стежу, хто там до кого підходить?». Та все-таки це вона наштовхнула мене на думку підійти до Сани («Може, ви шукаєте одного й того самого чоловіка?»), і ось ми сидимо, п'ємо шампанське, і я відчуваю, як дедалі тісніше сплітаються наші погляди, як хмелію я не від шампанського, а від парфумів, що всотали у себе і запах її тіла.

Це схоже на якийсь дуже солодкий експеримент, що вона проводить зі мною відповідно до свого професійного досвіду. Я стаю покірним телятком і навіть погоджуюся випити кави, бо вона поворожить мені на гущі, – все одно почуття тривоги переслідує мене вже давно. Вона вдивляється в денце чашечки і каже, що наді мною висить фатальний Сатурн, що я народився під цією планетою, а в таких людей невеселі проблеми і навіть ідеї скорботні. Вони, ці люди, усіх підозрюють, у тому числі й себе. Цим людям треба жити, каже вона, на природі, на вогких берегах озер. А якщо конкретніше, то мені випадає циганський варіант, тобто випадає дорога, і Сана бачить на цій дорозі небезпечну жінку.

– А я спатиму з нею? – Я вже прикидаюся її гіперсексуальним пацієнтом, бо згоден бути сатиром і маніяком, аби лиш лікувала мене вона.

– Це залежить від вас. А чому ви про це запитуєте?

– Бо якщо це так, то я хотів би, щоб тією жінкою була ти, – переходжу на «ти», адже я пацієнт-навіженець.

Терен в її очах темніє і стає таким, як у пісні.

– Звільнися, – так само фамільярно каже вона своєму пацієнтові. – Розкажи, що тебе непокоїть, і тобі стане легше.

І я розповідаю їй усе: і про ключ, і про квартиру, і про те, що ось уже минула зима, а від того чоловіка ні слуху ні духу. Я живу серед тіней на темному роздоріжжі і не можу звідти нікуди піти. Я просто вдивляюся в темряву, яка лякає мене, але не можу врятуватися втечею.

Вона не втішає мене, не каже, що моя тривога даремна, як це роблять лікарі-психіатри. Вона каже:

- Щось трапилося. Не знаю тільки, чи до того, як тобі дали ключ, чи після, але щось трапилося.

- Так. І я постійно чую це «щось». Воно не полишає мене ні на хвилину.

Я роблюся зовсім сентиментальним із Саною, хоч розумію, що вродливі жінки цього не люблять. Але я стаю патологічно сентиментальним і кажу їй таке, у чому не зізнаюся нікому.

- Сано, - кажу я. - У мене часто паморочиться в голові. Після однієї бійки я дістав струс мозку, й іноді наводить таке запаморочення, що я ледве стою на ногах.

- Скільки це триває?

- Потім воно минулося. І ось тепер знов... Я не можу вранці схопитися з ліжка.

- Не треба різко схоплюватися з ліжка, - каже вона. - Цього не варто робити навіть тоді, коли у тебе все гаразд.

Я глибоко увійшов у роль її навіженого пацієнта: побачив себе із нею в тому ліжку, побачив великі тернові очі, що розширюються від ляку, і відчув судому в її тендітному тілі. Але я її не душив, не завдавав найменшого болю, а тільки жадібно злизував білу помаду із білих губів, і солодка судома передавалася вже мені.

- Ти можеш це вилікувати? - спитав я.

- Тобі треба приймати ноотропіл. - Вона вдала, що не розуміє мене. - А вилікувати... ні. Якщо мова про оте «щось», то позбутися його ти можеш лише самотужки.

- Сано...

- Мені пора йти. Дякую за шампанське - це було найхмільніше вино з усіх, які мені доводилося пити.

- Сано...

Вона підвелася. Вона залишала нещасного маніяка на кульмінаційному моменті, переходячи межі жорстокості і лікарського етикету.

- Не йди, - попросив я.

Вона ступила крок, потім пристояла і раптом сказала:

- Ми часто шукаємо не тих і не там. Au revoir[8 - До побачення (франц.)].

І граційно пішла до виходу, знаючи, що я не зводжу очей з її ніг, - можна було збожеволіти, як їй пасував високий каблучок.

Останні Саніні слова ще довго відлунювали у мені, навіть не так слова, як сам голос – чистий місячний голос, та раптом я скинувся від блискавичної думки: «А й справді, хіба ти певен, що той, хто дав тобі ключ, сидів з тобою за одним столом?»

Мені аж моторошно стало. Я викупив ще сигарету і теж залишив «Трьох поросят».

4

Але тепер я приходив сюди майже щовечора. Приходив, як злочинець, котрого тягне на місце злочину, чи, може, як маніяк, що вистежує жертву. Мені тяжко працювалося у тій, невідомо чий, оселі, мені там не сиділося, адже це вже нагадувало полон, якийсь неймовірний полон, коли над тобою ніхто не чинив свавілля, навпаки, тобі зробили добро, та, бач, примкнули тим ключиком у лабіринті постійних тривог. Саме тому, що ніхто силоміць не кидав мене до цієї в'язниці НЕСПОКОЮ, я не міг звідси піти допоти, поки не знайду чоловіка, що з доброго наміру (я вірив у це) дав мені ключ, а потім, напевно, потрапив у біду і так ненароком завдав мені гризоти. Я житиму в цьому полоні, поки все не з'ясується, інакше ніколи не знайду собі спокою.

Так само, як до цієї квартири, я був прикутий до «Трьох поросят», у яких шукав сліду мого благодійника, адже він мусив лишитися там, його слід, мусила лишитися якщо не аріаднина нитка, то бодай якась павутина, за яку я рано чи пізно зможу вхопитися. І я йшов до «Трьох поросят», де так само, як і в порожній «моєй» квартири, витав дух біди, та мені вже не треба було уникати його, того духу, не треба було боятися, що біду можна підхопити, як нежить, адже інфікованому будь-якою хворобою вже не варто остерігатися її мікробів. До того ж тут, у «Трьох поросятах», іноді можна було зустріти чудового лікаря-психіатра, хоч усім відомо, що це той рідкісний тип лікарів, котрі найдужче піддаються хворобам своїх пацієнтів. Бо вони, ті хвороби, не мають своїх мікробів, ніхто не знає тих потаємних шляхів, якими вони проникають до своєї жертви. Не відає цього і Сана; либонь, лише надмірністю андрогенів[9 – Чоловічі статеві гормони (мед.).] вона може пояснити, чому я, зустрівшись із нею вдруге, знову сказав, що хочу спати з тією небезпечною жінкою, котра стане мені на дорозі.

– Я хочу, Сано, щоб нею була ти, – сказав я, адже спілкування із лікарем вимагало виняткової ширості.

– Мені приємно, що ти так хочеш, – мовила Сана. – Але тепер я боюся просити того, що хочу я.

Ми знову надовго примовкли, я обережно голубив її слова у собі, переставляв їх місцями, підворушував, мов жарок у багатті.

– Не бійся, – попросив я.

– Я хочу... Я хочу подивитися на ту квартиру.

– Нема проблем.

– Ти не зрозумів мене. Я хочу зараз, – сказала Сана.

Ми вийшли надвір і рушили в бік Рогнідинської. Ще стояли ті дні, які березень позичив у лютого, – на вечір брали морози. Сана мерзлякувато повела плечима і взяла мене під руку, її коротенька лисяча шубка тепер зігрівала нас обох, та замість того, щоб хвилюватися цією близькістю, я відчув іншу тривогу. А коли ми завернули у скверик, то уповільнив крок: раптом здалося, що це вона веде мене до цього будинку. У ліфті я навіть витримав паузу – чи не натисне Сана кнопку третього поверху? Але ні, вона була з тих жінок, які не лізуть поперед батька в пекло.

Я дістав ключ і, перш ніж стромити його в замкову щілину, багатозначно подивився на Сану. Вона була незворушна. У коридорі зняв із неї лисицю і повісив на вішалку, як свій мисливський трофей.

– Тут так тепло, – сказала вона.

Порипуючи старим дубовим паркетом, ми перетнули одну кімнату, другу, потім зайшли на кухню. Сана здригнулася, коли раптово заgrimів холодильник.

– Не так уже й порожньо, – сказала вона і позирнула на стінку, де висів телефон. – О...

– Він не працює. І, схоже, давно. Якби телефон працював, то все було б набагато простіше.

– Що ти маєш на увазі?

– Хтось би давно подзвонив. Якщо не він сам, то хтось із його знайомих, і можна було б дещо спитати.

– Логічно, – сказала Сана. – А щоб подзвонити на АТС, ти не знаєш номера цього телефону.

– Мені здається, що він просто давно не оплачувався, через те його відімкнули. Номер можна дізнатися за адресою.

– То в чому ж річ? – звела вона свої безтямно тонкі брови.

– Річ у тому, що господар не просив мене стромляти носа ні в його телефон, ні в розетку. І потім я взагалі не знаю, чи це його власна квартира, чи наймана.

– Але ж людину спіткала біда. Як вона може про щось тебе попросити?

– Біда? Хтозна... До того ж цілком можливо, що офіційні розшуки тільки нашкодять чоловікові. Може, він од когось переховується. Може, йому так зручно, щоб тут хтось жив, а він тим часом...

– Сумніваюся, – сказала Сана. – Це тобі зручна така версія. Зручна доти, доки тебе не турбують.

– Твоя правда. Але приблизна. Чогось вип'ємо?

– Тільки не шампанського. А то я можу втратити самовладання.

Я відкоркував пляшку білого мартіні, і ми примостилися на дивані, який нагадував напіврозгорнуту книжку. Столика тут не було, ми тримали склянки в руках, і вони застерігали нас від необачних рухів.

– Є ще поштова скринька, – сказала Сана. – Ти зазираєш у неї?

– Нічого, окрім газети «РІО» та запрошень поремонтувати телевізор. Але ж сама бачиш: тут телевізора нема.

– Можу тобі подарувати, – без тіні усмішки сказала Сана. – Я казково багата людина.

– Дякую, я не страждаю без телевізора. А тобі перепала спадщина?

– Ні... Хоча можна сказати й так. Мені перепала спадщина.

Вона зробила довгий ковток і стала вслухатися у смак вина. Я зрозумів, що зачепив Сану за живе. Але мені дуже хотілося дізнатися про одну річ, і я знову злегенька натис на її вразливе місце.

– Ти розкажеш мені? – спитав я.

– Про що?

– Про те, кого ти шукаєш. – Це ще був не садизм, але вже легка форма алголагнії[10 – Сексуальне задоволення від болю, завданого партнером (мед.).].

– «Шукаю» – трохи не те слово. Цілком можливо, що шукають мене, а я тільки випереджаю події. – Вона поставила склянку на підлогу і взяла сигарету. Біла помада не лишала слідів ні на склянці, ні на фільтрі. – Ти дуже хочеш знати?

– Я хочу знати про тебе все. Якщо ти та небезпечна жінка, то не маєш права від мене нічого приховувати.

– Bien[11 – Добре (франц.).], – сказала вона і, ніби приймаючи мою гру, також стала натискати на мої больові місця. – Небезпечна жінка – це не тривіальний вислів із ворожбитського лексикону. Одного разу я закохалася. – Вона стромила мені першу терапевтичну голку. – Навіть не знаю, як він затесався до «Трьох поросят», але ми зустрілися саме там. Випадково, звичайно. Пізніше ми туди не заходили, він водив мене по розкішних нічних клубах, по казино і дуже тішився, коли ми програвали тисячу-другу, адже натомість, казав він, нам таланить у коханні. Щоправда, зустрічалися ми рідко. – Сана не підводила на мене очей і свої голочки стромляла, можна сказати, наосліп. – Він десь надовго зникав і ніколи не розповідав мені про свою роботу. Так, тривалі відрядження, казав він. А одного разу запропонував – ні, він вимагав, щоб я покинула свою роботу і сиділа вдома, чекаючи його дзвінків і повернень. За це я тобі платитиму щомісяця стільки, що ти не заробиш за рік, казав він, та якщо я подзвоню тобі здалеку, особливо вночі, і не застану вдома, тоді... я не знаю, що з тобою зроблю. Хтозна, чим би закінчилися його домагання, та все повернулось інакше. Одного разу він подзвонив і сказав, що вже в Києві, треба негайно зустрітися і щоб я хапала таксі і їхала не до «Чикаго», не до «Фламінго», а до «Трьох поросят», так-так, саме туди, де ми вперше зустрілися. Дорога кожна секунда. Я так і зробила, але в «Трьох поросят» його не було. Я собі щось там замовила, сіла і стала чекати.

Думала, він ось-ось з'явиться і скаже: вибач, я був такий дурень... Чи, може, щось інше, не знаю, але було гостре передчуття якоїсь зміни... Гостре передчуття.

Сана піднесла склянку до білих губів. Її рука злегенька тремтіла. А я вже зовсім не чув болю – був спокійний і холодний, як крига. Тієї хвилини мені, як ніколи, ішло на душу це холодне біле вино. І те, що відбувалося далі, я намагався сприймати (і це мені вдавалося), ніби далеку чужу історію, яка відбулася не з нею, а з кимось іншим.

Він таки прийшов до «Трьох поросят», прийшов і вимучено їй усміхнувся, але усмішка та була страшною на блідому як смерть обличчі; він сів навпроти, та сумку, з якою прийшов, – звичайнісіньку спортивну сумку – ногою підсунув до Сани і попросив заховати в надійному місці, бо він поспішає, він так поспішає, що навіть не в змозі її поцілувати, хоча невідомо, коли вони знов побачаться. Він попросив за ним не виходити і поволі рушив до дверей, та видно було, що заледве стримує крок.

Ту спортивну сумку Сана відкрила вдома, і їй стало млосно. Там було стільки доларів, що вона боялася їх лічити. Того ж вечора «ТСН» передала, що на Прорізній з вогнепальної зброї убито бізнесмена. Як завжди, ніяких подробиць в інтересах слідства.

– У мене відразу тенькнуло серце, – сказала вона. – І не тому, що від «Трьох поросят» до Прорізної палицею кинути. І не через гроші. Я просто згадала, як він виходив... Згадала його ходу... Спину... Я вже тоді відчувала, що бачу його востаннє. Слідом за ним ступала смерть.

Сана притихла, очі її потемніли, бо, мабуть, знов побачила, як ішов од неї той чоловік і як у його сліди ступала костомеха.

Важка тиша щільно облягла порожнечу кімнати. Вона була як граніт, ця тиша. Раптовий гуркіт старезного ліфта розбився об неї, як скло.

– Може, ти собі навіяла? – сказав я. – Може, він потрапив за ґрати?

Вона глянула на мене, як на дитину.

– Про що ти кажеш? Такі люди й за ґратами п'ють мартіні і розмовляють по стільниковому телефону. Але... як це кажуть криміналісти... Немає тіла – немає смерті. У всякому разі для мене.

– Ти дуже довірлива, Сано.

– Занадто. Бо я хочу, аби ти знав, у чому моя небезпечність. Та якщо тобі це неприємно, вважай, що я все вигадала.

– Коли я кажу про довірливість, то маю на увазі...

– Кримінальні гроші? Я заробила їх у найчесніший спосіб. Бо після того, як усе це сталося, справді не порушувала угоди. Я більше року майже не виходила з дому. А щодо... пояса вірності, то не зняла його й досі. Ти не уявляєш, як він мене тисне.

Якраз це я уявляв непогано. Як і ту скляну стіну, що виросла поміж нами.

- Якби він з'явився, я б звільнилася і від пояса, і від грошей. Але віриться мало... Раніше я ще всяке думала. Може, й справді навіяла? Та не було в кого навіть спитати. Я раптом зрозуміла, що зовсім нічого не знаю про цю людину. Нічогісінько. Такий, бач, світ настав: живемо з людьми і не знаємо, хто вони. Спимо з ними, оселяємося в їхніх квартирах, - кинула вона камінець у мій город, - а потім... Хіба це нормально?

Що я міг відповісти? Хіба те, що бажання спати з такою жінкою, як вона, - це абсолютно нормально. Та цього разу я змовчав - не мое тут молосося.

- Немає тіла - немає смерті, - повторила вона. - Часом ввижається, що мене шукають, що ось і зараз подзвонять у ці двері... у двері невідомо чиеї квартири.

- Сано, облиш. У мене і так повна голова химер. Знаеш, про що я думав, коли ми сюди йшли?

- Знаю. Про те, що я тут уже була, що довкола тебе затіяно якусь змову. Але все набагато простіше. Зараз ти ляжеш спати, а взавтра дізнаєшся, хто є власником цієї квартири. Це ж не так складно, хіба ні?

Вона вийшла в коридор і зняла з вішалки мій трофей, дозволивши мисливцеві-невдасі тільки його потримати.

- Я сама спіймаю таксі, - сказала вона.

- Сано...

- Не сумуй. Можливо, мені ще тяжче. Адже тоді, коли я вперше тебе побачила... - Вона примовкла на мить і раптом сказала: - То таки був coup de foudre.

Загримів ліфт, і той гуркіт розбився об гранітну тишу, як скло.

5

Ідучи до партійного осідку, який тепер став мені пунктом телефонних переговорів, я думав про акваріумних риб, що жили у підвальному приміщенні «мого» будинку: чи вони чують весну? Саксофоніст, котрий грав у підземному переході над порожнім капелюхом, чув її безпомилково, і я кинув йому на почин «святого Володимира»[12 - Зображення на одній гривні. (Прим. ред.)] - кинув у капелюх червоне сонечко (адже так називали князя), аби воно світило у похмурому підземеллі і нагадувало про весну. Зі стріх ще не капле, та козаченькові уже пахне мандрівочка, отому козаченькові, що йому випадає дорога, і я закохано обмітаю сніг зі своєї попелюшки, адже цілком можливо, що мені доведеться мандрувати з нею в парі. Дякую, пані Надю, за віник, як там наш пан Ігорко - на місці? - авжеж, розбудовує державу і ніяк, бідолаха, не розбудує, думаю я собі, бо одному все-таки важко, один у полі не воїн, він, цей бравий вояка Ігорко Сердюк, увесь обклався газетами - це ж скільки людей їх пишуть, а він, сірома, мусить читати їх сам-один, мусить, бідолаха, вишукувати, що там пишуть про його партію, та саме завдяки газетам він, мабуть, і згадав те, що мав мені переказати.

- Слухай, ста-ий, - жував він слова разом із м'ятною жуйкою, - тебе давно шукає кіт.

– Який кіт? – витріщив я очі на Ігорка. – Мені ще цього бракувало.

– Та не кіт, а... – він витяг із рота жуйку, – Кріт. З «Відомостей». І дзвонив Сокирко, головний редактор «ВеВе».

Я на хвилю замислився, куди мені спершу передзвонити, і вирішив, що кіт хай ще половить мишей, а дзвінком до Сокирка я, мисливець-невдаха, можу вбити відразу двох зайців. Уже при самій згадці про любого друга Сокирка, з яким ми з'їли пуд солі разом із пивом і раками ще в комсомольських газетах, мені ставало весело, та й хто б це міг стримати усмішку, дивлячись на Сокирка, тобто на його довгобразу кобилячу голову, позичену у Фернанделя. Тепер мій любий друг і колишній комсомолец Фернандель виявився великим цабе, бо секретарка довго допитувалася, хто і в якій справі турбує, і я хотів було сказати англійською, що дзвонять із Голівуду, хочуть запросити симпатягу Фернанделя на роль Червоної Шапочки, але, потерпаючи, що Сокиркова секретарка не такий поліглот, як я, сказав, що турбує генеральний прокурор у справі майбутнього підпалу редакції. У слухавці відразу заграла музика, а відтак почувся знайомий голос:

– Сокирко слухає.

– Справді? – здивувався я. – А мені здалося, що Сокирко давно став неслухняним хлопцем, тому й довелося покликатися на правоохоронні органи.

– Ти влучив у десятку, – не образився він. – Саме про це я й хотів з тобою поговорити.

– Про що-о-о?

– Про вбивство, – сказав Сокирко.

– Убивство? – Мені зробилось недобре.

– Це гиба, – буркнув Ігорко, який очима стримів у газеті, а вухами в нашій розмові.

Від цікавості він навіть перестав жувати.

– Справа серйозна. Ти сам приїдеш чи прислати машину? – Сокирко зробив широкий жест: знай наших.

– Краще пришли, бо мою прикидало снігом.

– Добре, кажи, де тебе забрати.

– В ЦеКа. – Я намагався жартувати, але відчував, як від хвилювання гіркне в роті. – Маю до тебе зустрічне прохання. Щоб я не світився по всяких жеках, дізнайся, будь ласка, хто є власником ось такої квартири. – Я двічі повторив адресу. – Тільки прошу тебе, без шуму.

– Не вчи істи печеного. Через двадцять хвилин виходь на вулицю. І не зв'язуйся з тими партіями, бо не відмиєшся. Скоро вибори. – Він поклав трубку.

Та найцікавіше те, що Ігорко Сердюк, який, звичайно ж, не чув Сокирка, раптом сказав:

- Слухай, ста-ий, якщо вони свататимуть тебе на 'оботу, не зв'язуйся з ними, к-аще іди до нас. Ця жовта газетка за-аз набундючилась, а завт-а лопне, як бульбашка. Її ство-или тільки під вибо-и.

- Світ ловив мене... - сказав я, та згодом переконався, що смертним не личить позичати у геніїв крилатих слів, бо для цього й самому треба мати крила. А посадив мене на грішну землю мій таки любий друг Фернандель.

Він гречно зустрів мене своєю кобилячою усмішкою (я страх як люблю коней) у просторому кабінеті, потім завів у «задник» - невеличку кімнатину з баром і холодильником: що тобі - чай, каву? - пиво з раками, - сказав я, пам'ятаючи його давню пристрасть, але раків у нього не було, то я погодився на коньяк, і, коли перша хвиля тепла скинулася в жилах, Сокирко розшифрував мені загадкові запитання:

- Я хочу, щоб ти очолив у мене відділ убивств. - Він так і сказав - не відділ права чи там криміналістики або силових структур, а вліпив у самісіньке око: відділ убивств.

У мене відлягло від серця, і я спитав весело:

- Хіба в газетах уже є такі відділи?

- У моїй є, - сказав він. - Причому це має бути наш козир. Треба ж у щось загортати оте лайно, яке нам нав'язує інвестор. Ну, ти мене розумієш.

- Розумію, але я вільна пташка. І вже давно.

- Вільна пташка, - пхикнув Сокирко. - Ти мені ще Святе Письмо процитуй: подивіться на птахів небесних, що не сіють, не жнуть, а живуть собі... чи як там. А ти знаєш, що в Європі лише двоє людей вижило на творчих хлібах - це Макс Фріш і Фрідріх...

- Енгельс? - здивувався я.

- Макс Фріш і Фрідріх Дюрренматт. - Сокирко пропустив шпильку повз вуха.

- Чудово! Фріш, Дюрренматт і Крайній, - сказав я. - Отже, їх усе-таки трое. Трое відважних поросят.

- Ні, - не погодився Сокирко. - Третьому я пропоную сімсот баксів на місяць.

Він намагався застерегти мою реакцію, і я справді заледве не захлинувся, та миттю опанував себе і сказав:

- Вісімсот.

- Добре, вісімсот, - погодився Сокирко. - Плюс гонорар - і штука чистими.

- А головне - романтика, - сказав я. - Ходиш собі по моргах, тюрмах, ментах...

- От бачиш, ти ловиш усе на льоту, - зрадів Сокирко. - Я знав, що відділ убивств потягнеш саме ти. Де тобі ще стільки платитимуть?

- Таки це правда, - сказав я.

- Що? - не зрозумів Сокирко.

- Що ваша газета проіснує лише до виборів, - линув я на нього холодною водою.

- Дурниці. А якби навіть так, то це тебе не обходить. Адже ти не хапаєшся за роботу, ти ж тільки зрадієш, коли газета лопне, правда ж? - Він тримав удар з честю. - І потім, Андрію, я ж не пропоную тобі відділ транспорту чи промисловості. Ні, робота паскудна, це правда, зате ж скільки вражень, скільки цікавого матеріалу. Сам Дюрренматт позаздрив би.

- І від дзвінка до дзвінка?

- Боронь Боже. Для тебе я зроблю виняток. Два матеріали на тиждень, і - до побачення. Звичайно, матеріали-цвяхи. Автомобіль я тобі не обіцяю, але талони на бензин - регулярно. У нас своя заправка.

- Я подумаю.

- Він ще подумає. Та ти не уявляєш, що це за робота. Та вже сама ксива чого варта, з нею ти ногою відчинятимеш двері міністра внутрішніх справ і того дядька, яким ти назвався, коли до мене дзвонив.

У цьому щось було. Мене, хай йому чорт, іноді розслабляє надмірна фантазія. Я вже уявив собі, як іду широким коридором, потім ногою відчиняю важкі двері і тицяю генералам під ніс своє посвідчення: «Спокійно, хлопці, я із відділу убивств. Де ви вчора були між сьомою і дев'ятою вечора?»

Може, й справді якийсь місяць-другий попрацювати, а там воно покаже. Зрештою, це не клітка, з якої не можна вилетіти до тих птахів небесних, що не сіють, не жнуть, не збирають у комори.

- Мабуть, твоя правда, - сказав я.

- Ти про що?

- У Європі лише двоє людей вижило на творчих хлібах. Ще був у Братиславі мій друг Рудо Слобода, але він повісився.

- Ти вже мислиш, як справжній криміналіст, - зрадів Сокирко, що Рудо Слобода повісився.

- Причому давно.

- Отже, згода? Може, тобі потрібен аванс? - Він уже майже накинув зашморг на мою шию. - Я знаю, що за оті політичні побрехеньки, які ти пишеш, теж непогано платять, але, повір мені, то невдячна справа.

- Твоя газета кишить такими побрехеньками.

- Я тобі пропоную інше.

- Можна подумати пару днів?

– Ні, ти зануда! – Сокиркові уривався терпець. – Перед ним стелиться широка дорога, а він обирає вузькі стежки. Він свідомо, зумисне чимчикує узбіччям.

Я спробував уявити собі широчезну, залиту сонцем дорогу, якою віднині вирушу у світлу далечінь, але натомість побачив лише просторий коридор; ось я висаджую ногою дубові двері: спокійно, руки на стіл, панове генерали, де ви були тоді, як напівмертвого поліглоту «швидка» завезла у витверезник, у нього лишилася крапля крові, а ваш задрипаний санітар витягував її з вени брудним шприцом? Мовчати! Я ще не все сказав. Хто дозволив отому покидькові співати Шевченкові «Думи» у вашому смердючому кублі? Певна річ, йому сказали, що впіймали націоналіста, і співав він навмисне, але ж, панове генерали, тільки ж не Шевченка, цього я не можу простити вам, можу пробачити те, що в мене досі після різкого руху темніє в очах, можу пробачити все, але не «Думи».

І я пристав на Сокиркову пропозицію. Він таки умовив мене, хоча я чхати хотів на його «штуку» і дармовий бензин, перемішаний з кров'ю, – не можу сказати, що все це було зайвим для мене, однак найдужче зворушило те, що Сокирко у ці непевні часи простягав мені свою руку, і я не міг її відхилити, я не міг відштовхнути цього сумно усміхненого Фернанделя.

– Добре, – сказав я. – Ступимо на широку дорогу. Ти дізнався про те, що я просив?

– Звичайно.

Він пішов до свого робочого столу, на який міг би сісти вертоліт, і приніс мені вирваний з настільного календаря аркушик.

«Ярчук Саватій Данилович», – прочитав я і розгублено глянув на Сокирка.

– Це все?

– А ти більше нічого не просив.

Справді, моє запитання було безглуздом, адже я хотів дізнатися, хто є власником квартири, але тепер, дивлячись на цей аркушик, відчув розчарування.

Ярчук... Саватій... Тут розгубився б не лише професійний нишпорка, а навіть завідувач відділу убивств найпопулярнішої столичної газети.

6

Відбіснувалися березневі завії (вони для мене найтяжчі, ці останні витівки зими, яка заповзає у весну), у скверику перед «моїм» будинком з усіх сил задзвеніли синиці. Я певен, що весну приносять не журавлі з вирію і навіть не ластівки, її вистують осілі синиці, саме їхнє нестримне «цінь-цінь» пробуджує мерзлу землю, продзьобує кригу, і тоді з дахів падають дзвінки, як синичий щебет, краплі, а в повітрі пахне зелом і близькою мандрівкою.

Може, через те, що я опинився на якомусь відьомському роздоріжжі, у мені постійно жило відчуття дороги, хоч ніби й не було куди вирушати: мав тепер постійну роботу, мав житло, в якому мене ніхто не турбував, і мав

невідступну гризоту, що оселилася десь на споді серця і часом виповнювала всеньке ество. Мій Господар так і не з'являвся, жодного разу не подав ані звістки, ні знаку, та замість того, щоб тішитися його щедрістю, я сприймав її як химерну ношу, і ця ноша день у день ставала нестерпнішою. Дедалі частіше закрадалася думка полишити тринадцяту квартиру й піти собі геть, найняти інше житло, проте я не міг так зробити, адже мені було довірено ключ. І річ не тільки в цьому шматочку металу, який мені треба повернути Господареві (можна купити новий замок і сім ключів до нього), а справа у тому, що, можливо, мені довірено ключ від таємниці, яку я конче мушу розгадати. Довірено, може, й не самим Господарем, а волею випадку, адже я дедалі більше схилявся до думки, на яку наштовхнула мене Сана: немає цілковитої певності, що той, хто дав мені ключ, сидів зі мною за одним столом. Це міг бути чоловік, який ненароком почув мої бідкання у «Трьох поросятах», а відтак оселив мене у тринадцятій квартирі, сподіваючись незабаром повернутися або й з іншого злого чи доброго наміру.

До цієї розпливчастої версії схиляло насамперед те, що ні я, ні жоден із моїх ближніх чи дальніх знайомих, у тому числі й тих, що сиділи тоді у «Трьох поросятах», – жодна душа не знала чоловіка на ім'я Саватій, ніхто не чув прізвища Ярчук, хоча лисий інтелектуал-європеець Іван Маловічко пояснив мені, що Саватій – це гебрейською (цієї мови не знав навіть я) означає «суботній чоловік», а ярчуками колись давно називали псів, котрі нухом розпізнають відьом. Це все казочки, Іване, сказав я, однак Маловічко не погодився і з глибокодумністю Піфагора запевнив, що всі таємниці світу приховані в числах та іменах. Адже не випадково ти потрапив у квартиру саме за номером тринадцять, сказав Маловічко, а якщо пориєшся в пам'яті, то я не здивуюся, коли виявиться, що сталося це в суботу. Хай тобі чорт, сказав я, ти просто пам'ятаєш, що то була субота, а тепер забиваєш мені баки містикою. Ну, по-перше, – не здавався Маловічко, – я взагалі туманно пам'ятаю той день, а по-друге, не я ж назвав того чоловіка Саватієм, правда ж?

Це таки була правда. Невідомо тільки, чи того суботнього вечора до мене підійшов сам Саватій, чи хтось інший. Якщо ж іти далі за логікою Івана Маловічка і танцювати від прізвища Ярчук, то вийде так, що того вечора суботній чоловік розпізнав у мені... нечисту силу? Сам ти дідько лисий, сказав я Іванові, однак він не образився і з підозрою свердлив мене своїми хитрими очима, ніби сам був собакою-ярчуком і тепер принохувався до мене (це ж Іван Маловічко і наштовхнув мене на французьких містиків). А ще Сану називав причинною, сказав я, та ви всі тут посунулися глуздом, п'єте, цілуєтесь, обнімаєтесь з людьми, яких у вічі не знаєте, потім тільки плечима знизуєте. За Сану вибач, сказав Маловічко, я ж не знав, що все так повернеться, а щодо пам'яті нашої і здорового глузду, то тут, мені здається, мусимо розділити вину навпіл, може, тобі дістанеться навіть більша половина.

Це теж була правда, й, оскільки часточка від нашого спільного короваю належала ще Василеві Івановичу, я зустрівся і з ним.

– Саватій, Саватій... – порився Василь Іванович у своїй глевкій пам'яті, а щоб її розворушити, запропонував роздушити пляшку, яку я тут-таки викупив із його бездонної торби, щоправда, без націнки. – Ярчук... Саватій... – бубонів сам до себе Василь Іванович, підкручуючи вуса; згодом йому трохи розвиднілося, і він закричав, шарпаючи мене за рукав: – Та це ж Сава! Савка!!! – і зареготав, як сатана.

- Ти його знаєш? - витягнувся я у струну.

- Кого? - не зрозумів Василь Іванович.

- Саватія. Хіба я про кого питаю?

- То я ж тобі кажу, що Саватій - це Савка. Скорочено. Одного Савку я добре знаю, ми з ним не раз ночували в капезе. Не голова, я тобі скажу, а Кабмін. Оце як попадемо в те капезе, що коло вокзалу, то там уночі чути, як гуркотять поїзди. А Савка геть чисто знає розклад тих поїздів, коли і куди який іде. То це як почує гуркіт, то зразу скаже, котра година, віриш?

- Вірю, але скажи мені, чи був того вечора Савка у «Трьох поросятах»?

- Ні, він тут геть не буває. Савчина територія на вокзалі.

Зрозуміло. Спитав у хворого здоров'я.

- А таке прізвище, як Ярчук, тобі щось говорить?

- Ярчук... Ярчук... - знов забубонів Василь Іванович, та видно було, що він його вперше чує, однак, щоб не остудити інтерес до своєї персони, сказав:
- Ярчук, гм... Наче десь чув. Це щось овече?

- Собаче, - розізлився я, зрозумівши, що на Василя Івановича тут найменша надія.

Десь поміж ним, цією ходячою пивничкою, та інтелектуалом Іваном Маловічком золоту середину посідав Сергій Приходько. Він також сном-духом нічого не чув про Саватія Ярчука, але замість того, щоб водити мене за носа чи забивати мізки магією чисел, по-дружньому заспокоїв:

- Ну що ти все мордуєшся з тим чоловіком? Ну, дав тобі ключ, ну, забився десь у глухий кут, пише, або малює, чи мие посуд на Брайтоні. Скажи спасибі, що так славно вийшло, а то місця собі не знаходиш. Хіба не знаєш, що найтяжче боротися з тими труднощами, які ми самі собі вигадуємо? З'явиться твій Саваоф чи як там його, ще й не радий будеш, що так швидко вернувся.

- Усе це так, Сергію, та, бачиш, він навіть розрахункові книжки не лишив, щоб сплачувати за квартиру.

- Янголе мій! - широко засміявся Приходько. - І ти ще працюєш у газеті? Голова Нацбанку рік не платить за квартиру, вся президентська рать чекає інфляції, щоб розрахуватися за житло копійками, а тобі не дають спати якихось три місяці? Я колись в одного дідка два роки перебивався, поки той на дачі сидів. Думав, він мені перепише квартиру, але знаєш, як це буває: коли вже на ладан дихаєш, то знаходиться п'яте колесо до воза. Отож простіше дивися на світ і не шукай суперечностей там, де їх немає. Ми всі докотилися вже до того, що найдужче нас непокоять нормальні речі. П'ятірку немає в кого позичити. Заспівай - і тебе забере міліція. А ти ще хочеш знайти людину...

Я видобув із кишені п'ять гривень, убгав їх Приходькові в сором'язливо розслаблену долоню й хотів піти геть, але в останню мить таки зупинився біля Катрусі:

- Не було?

- Ні, - задоволено сказала Катруся. - Давненько вже не було. Видно, знайшла, що шукала.

- Ти можеш зробити мені одну ласку?

- Всього лиш одну? - відверто спитала вона.

- Так, одну ласку. Коли з'явиться, скажи, що я дуже скучив за нею, - заплатив я відвертістю за відвертість. - І передай ось це.

Катруся взяла мою візитівку, довго вчитувалася, і нарешті до неї дійшло.

- Матінко рідна! Завідувач убивств. І кого ж це ти убиваєш?

- Таких гарненьких жінок, як ти. Причому наповал, - сказав я і вийшов на вулицю.

Стояв прохолодний вечір, але він уже пах соками, які тільки-но прокидалися у стовбурах дерев. Я любив цю пору - перші дні ледь уловимого пробудження - і, мабуть, ще довго блукав би містом, проте мав термінову роботу: було домовлено про мое інтерв'ю з генерал-лейтенантом міліції, тож мусив ще переглянути купу паперів, накидати план розмови й наперед заготувати запитання. Мене нудило від таких шаблонів, та цього беззастережно вимагало відомство, де все було за формою і регламентом, усе, окрім хіба що репертуару співаків із травматологічного витверезника.

Втім, і тоді, коли я не мав «удома» нагальної роботи, часто ловив себе на тому, що поспішаю сюди невідь з якої спонуки. Квапливо переходжу скверик, зазираю в поштову скриньку (вона не замикалася на ключ) і знов нічого там не знаходжу, окрім рекламних листівок. Потім натискаю на гудзик дзвінка. Я щоразу, перш ніж дістати ключ, дзвоню у двері, та ніхто не відчиняє мені, і щоразу так, як уперше, оглядаю обидві кімнати, чи нічого тут не змінилося, чи немає якого сліду, потім іду на кухню, так само блукаю очима по всіх кутках, оглядаю свої папери на столі (кухня стала моїм робочим кабінетом) і, нарешті, знімаю телефонну трубку, прислухаюся, але всі голоси давно там завмерли, і я чую лише отой легесенький шум, що його вловлюєш, приклавши до вуха мушлю.

Я згоден із Сергієм Приходьком, усі ми схильні до перебільшень, усе набагато простіше, ніж ми собі уявляємо, але не знаю, якої він заспівав би, якби сам опинився у моїй шкурі. Збоку справді усе набагато простіше, коли не бачиш оцих голих стін, не вдихаєш цього повітря, в якому загусли чужі голоси і перетворились на кам'яне мовчання, коли не здригаєшся на кожне гримання ліфта, що з важким скрипом розчиняється на твоєму поверсі. Коли у твоїй кишені не лежить ключ, якого ти бережеш мов зіницю ока, хоч іноді тобі хочеться вийти на середину дніпровського мосту й пожбурити цього ключа на таку глибочінь, де його не знайде жодна Тортила.

Того вечора я поспішав «додому», бо мав-таки пильну справу, і якщо глянути збоку, то все виглядало дуже просто - ось чоловік поспішає додому, до хатнього затишку, і тільки я сам відчував, як крок за кроком у мені намагнічується кожна жилочка.

Ось я підіймаюся сходами до під'їзду – я впізнав би його із заплученими очима, бо чую на дух цей старезний будинок, ось відчиняю поштову скриньку, дістаю листівку... але що це? Я тримаю в руці не рекламну листівку, а біленький аркуш паперу, вирваний із записника.

«Чи не випити б нам по чашечці чаю?

С.»

Я чамрію над цією запискою, спершу те «С.» прочитую як «Саватій», і мене пробирає холод, а потім здогадуюся, що так мені могла написати тільки Сана. Ми розминулися з нею, Сана не застала мене вдома й лишила це дивне вітання, щоб я гостро відчув, як скучив за нею.

7

Тепер я прокидався рано, ще затемна (очевидно, ціна цього свавілля над собою входила в ту кругленьку суму, яку мені виплачував Сокирко; не меншим дивом було й те, що у відомості я розписувався майже за символічну платню, а потім отримував конверт із «зеленими» – тут також уміли обводити кругом пальця податкову інспекцію), отож я прокидався удосвіта, чалапав на кухню, ставив чайника (чи не випити б нам по чашечці чаю?) і під першу цигарочку прикидав, що мені треба сьогодні зробити, аби не підвести свого любого друга Фернанделя. Потроху я таки втягувався у роботу, нудною її не назвеш, проте й сказати, що ця робота цікава, не повертається язик, адже доводилося писати про смерть.

Певна річ, основним моїм матеріалом були щоденні зведення кримінальних подій, які стікалися до управління внутрішніх справ, де я вже став майже «своею людиною». Принаймні настільки своєю, що міг доступитися до певних архівів і без будь-яких перешкод переглянути ті ж таки зведення «давно минулих днів».

То таки правда, що все в цьому світі пов'язане однією ниткою (і відображене в іменах та числах, – додав би Іван Маловічко), адже була якась закономірність і в тому, що Сокирко накинув мені «відділ убивств» саме тоді, коли я став задихатися у квартирі під номером тринадцять. А якщо не закономірність, то принаймні якийсь зв'язок чи натяк згори, та все одно події самі по собі тяглися до певного порядку й нанизувалися на оту єдину нитку, як намистини. І коли я пристав на Сокиркову пропозицію, то, може, підсвідомо (сам собі в тому не зізнавався) уже бачив цей зв'язок і думав, що так воно мусить бути, все це колись мені знадобиться.

Щоправда, переглядаючи зведення кримінальних подій і нещасних випадків од грудня минулого року, я ніде не натрапив на прізвище Ярчук чи ім'я Саватій. Звичайно ж, скупі повідомлення не рясніли іменами, проте й між рядками телеграфного стилю я не вловлював нічого такого, що могло б нанизатися на мою вутлу, як павутина, нитку. Може, варто було б запустити офіційну розшукову машину, тільки ж, по-перше, для цього поки що бракувало серйозних підстав, а по-друге, ця надто груба машина не мала гальм та обачності на поворотах.

Я залишив свої запитання для генерала в його приймальні (якщо вони працюють з такою оперативністю, як дають інтерв'ю, то ліпше вже покладатися на власні сили), потім узяв таксі й поїхав до редакції, де дізнався, що мені вже двічі дзвонили – не з управління, певна річ, бо ті б сказали, що й до чого. Було не з руки допитуватися, чи не місячним голосом мною цікавились – таким, знаєте, тихим, спокійним і чистим, як місячний промінь, голосом, без якого я не знаходжу собі місця, та я вдав, що зовсім байдужий до тих дзвінків, і пішов до Сокирка.

Мій любий Фернандель спитав, як справи з «генеральним» інтерв'ю, я заспокоїв його: все гаразд, генерал думає і, можливо, незабаром заговорить; потім Сокирко закинув мені, що я трохи сентиментальний у своїх матеріалах, мовляв, син зарізав батька, а ти витискаєш сльозу, тепер людям немає коли плакати, не ті часи, щоб займатися мораллю, тож давай лапідарніше – коротко й страшно; я сказав, що мені так ще легше, щодня убиває як не син батька, то батько сина, немає чистої години, щоб хтось когось не порішив, отож над усіма не наплачешся, сказав я – і нагадав Сокиркові за талони на бензин, бо вже весна, і підсохли дороги, і пора запрягати свою кобилку.

Він послав мене в бухгалтерію, де сиділи генії по боротьбі з податковою інспекцією, але я туди не дійшов, бо на моєму столі вже скурчав і підстрибував, як той чайник, телефон. Я вхопив трубку і хотів було сказати, що вмираю від чайної спраги, та замість місячного голосу почув жорстке й нетерпляче булькання.

– Це відділ убивств?

– Так.

– А де Крайній?

– Я слухаю вас.

– О, то ви крайній? – забулькотів смішок. – Тоді я буду за вами.

Мені ще зі школи набридли ось такі жарти з моім прізвищем, хоча треба погодитись, що в контексті убивств це звучало. Та я ніяк не міг розпізнати дуже знайомого голосу – либонь, уперше чув його по телефону.

– А з ким маю честь?

– Із тим, кому ти вчора дав Богдана.

– Кого?

– Богдан Зіновій намальований на п'яти гривнях. Так йому й треба.

Я нарешті впізнав свого любого друга Сергія Приходька й подумав, що зараз він попросить «Івана Степановича», котрий удостоївся десятигривенної купюри; та сучка з цицьками, що за них міг би зачепитися Ноїв ковчег, роздає вже мій телефон наліво й направо.

– Сергію, – сказав я, – мені немає коли теревенити.

– Мені також, але для тебе є новина.

Я відразу подумав про суботнього чоловіка (так я тепер його називав, хоч, може, звався він не Саватиєм).

– Ти серйозно?

– Я навіть вірш написав з цього приводу, – тяг із мене жили Приходько. – Послухаєш? Світає пустеля в листку подорожника, та хто знайде ключ від його мовчання...

– Сергію, – заблагав я. – Конкретно.

– Це довга й не телефонна розмова.

– Але йдеться про те?

– Так, увечері можемо зустрітись, і я тобі все розкажу. Отже, у «Трьох поросятах»?

– Ні, зараз, – сказав я. – У «Трьох поросятах» і зараз. Через двадцять хвилин я там буду.

У мене, мабуть, був конячий вираз обличчя, бо коли замість талонів я попросив у Сокирка службову машину, то він тільки приклав до серця долоню.

Сергій Приходько, вочевидь, переживав чорну смугу – сидів за порожнім столиком і не зводив очей з аркової пройми, де мав з'явитися я. Він скидався на забутого пса, який виглядав господаря, і в його сумовитому погляді також було щось собаче. Приходько, певно, й дзвонив від Катрусі (мое роздратування на неї минулося, навпаки, я готовий був поцілувати її пухленьку, в ямочках, ручку), чорна смуга завжди вела його до «Трьох поросят».

Він винувато взяв із моєї коробки сигарету і навіть затягся неглибоко, боязко (його гнітило це безгрошів'я). Свою оповідь теж почав знічено, наче počував за собою вину, що не дізнався про це раніше. Однак я слухав його і не дихав. Приходькова розповідь дуже вже приставала до тих подій, які відбулися і які я тільки собі уявляв, виходячи з того, що сталося. Це вже була якщо не нитка Аріадни, то принаймні волосинка із неї, що вказувала на слід.

Отож учора Приходько вирішив не тринькати п'ятірку в «Трьох поросятах», а взяв пляшку й пішки помандрував на Поділ, у майстерню до Петра Чоломбиська. Давненько його не бачив, – ніби виправдовувався Приходько, – адже художники – це не поети, вони місяцями не вилазять із своїх нір, це я напишу тобі вірша в трамваї й ось тут, за столом, а ім подавай мольберта. Тож дай, думаю, провідаю Чоломбиська, і, слава Богу, застав його таки ж у майстерні. Ну, випили, розбалакалися, а далі я й кажу Чоломбиськові за твій клопіт, так і так, мовляв, чи ти, Петре, нічого не пам'ятаєш із того вечора, бо ж, здається мені, і ти тоді був у «Трьох поросятах». Петро мовчить, як заціпило, десь у себе дивиться, а тоді й каже – теж ніби сам до себе: «Стривай, це ж тоді я був із Олесем Остапчуком». Ну, я Остапчука не знаю, бачив його пару робіт на виставці, техніка в нього цікава, це мені запам'яталося, а самого Остапчука і приблизно не знаю. «Та знаєш ти його добре, – дивується Чоломбисько, – такий... середнього зросту... русавий... худий такий». Еге, кажу, і з одним носом і двома вухами, правда ж? У Києві, кажу, мільйон чоловіків

середнього зросту, худих і русявих. Але річ не в тому, – вів далі Приходько. – Тут ось яка штука: виявляється, що той Остапчук десь тоді взимку саме найняв собі нове житло і дуже тішився з того. Він, здається, заплатив за нього наперед, хоча сам іще не вселявся, бо мав десь від'їжджати. Так ось, Чоломбисько запевняє, що Остапчук був того вечора з ним у «Трьох поросятах». Та ще раз тобі кажу: сам я не пам'ятаю ніякого Остапчука.

– Але ж Чоломбиська ти пам'ятаєш добре?

– Петра я знаю сто років.

– Їх тоді підійшло двоє, – сказав я.

– Слухай, не сотай нерви, – скривився Приходько. – Їх було там ціле тирло. І якби я знав, що це тобі знадобиться, то взяв би усіх на список. Зрештою, ти й сам там був і міг це зробити.

– Гаразд, – погодився я. – Поїзд пішов. Але ж ми можемо через Чоломбиська розшукати цього Остапчука.

– Ні, не можемо, – похитав головою Приходько. – У тому-то й річ, що не можемо.

– Чому? Він що – помер?

– Тому що поїзд пішов і не повернувся. Остапчук також зник невідомо куди. Чоломбисько його після того не бачив.

Приходько, чортяка, приготував мені на десерт те, з чого мав би почати. Він винувато кліпав очима, а насправді тихенько тішився своїм бездоганним ударом у сонячне сплетіння. Я довго не міг перевести подих.

Приходько вже сміливіше дістав із моєї коробки сигарету, жадібно затягся і, пихнувши димом майже мені в лице, сказав:

– Ось так.

– Я мушу зустрітися з Чоломбиськом.

– Нема проблем, ти ж його знаєш. Тим більше що й він хоче поговорити з тобою.

– Я ніколи не був у нього в майстерні.

– Це на Андріївському узвозі.

– Гадаєш, він зараз там?

– Це ж художник, а не поет, – сказав Приходько. – Де б йому іще бути?

– То чого ж ми тут сидимо?

Чоломбителько й сам був середнього зросту, русявий, худий (хоч би вже борідку завів для малярського шарму), і, здавалося, він над нами знущався, коли наділяв Остапчука цими безбарвними рисами. Вони не могли засвітити в пам'яті жодної іскорки.

– Слухай, Петре, – не втерпів Приходько, котрий уже вдруге слухав цю пісеньку. – Тобі не здається, що ти малюєш автопортрет?

– Чого ви від мене хочете? – розсердився і Чоломбителько. – Аби я сказав, що Олесь був із рогами? Ні, він мав звичайнісіньку зовнішність. Не любив ні довгого чуба, ні бороди, – вціпив у мене Чоломбителько, – бо й без того був сильним художником. Не мав носа Сірано де Бержерака, не відрізував собі вухо, як Ван Гог, а був... Тьху, прости Господи... Ви так мене затуркали, що я кажу про Олесь, ніби його вже немає живого. Остапчука треба зсередини бачити. Ви просто сліпі, якщо його не помітили.

– Ще невідомо, чи ми взагалі його бачили. – Мені страшенно кортіло попросити Чоломбителька, аби він олівцем накидав Остапчуків портрет, якщо не виходить словами, однак я був переконаний, що в нього і це не вийде. Не ті тепер малярі.

Втім, я був несправедливий до Чоломбителька і згодом зрозумів, що він надто шанував Олесь, аби отак відразу плескати язиком довкола його особи. Проте Чоломбителькові також щось пекло, не давало спокою, і потроху-потроху ми таки наближалися до Остапчука, може, не стільки до його зовнішнього портрета, як до чогось набагато важливішого.

Дві речі любив у цьому світі Олесь Остапчук – малярство і зимову риболовлю. Ні, ти не смійся, всяк, хто на цьому знається, скаже тобі, що коли літній рибалка – це алкоголік, то зимовий – наркоман, – йдеться, звичайно, про силу пристрасті. Отож ці дві речі він любив до безтями, і вони любили його, чи принаймні не зраджували. Крім них, в Олесь не було нікого, він дитбудинківський, і навіть у худінституті ні з ким не сходився на близьку ногу, був сам у собі – либонь, ця самота і стала сестрою його Божої іскри. І як то здебільше й буває з талановитими людьми, Остапчук не мав ані слави, ні грошей, не нажив ні сім'ї, ні хати, – це вже тепер його стали помічати, а тоді ж цькували, як білу ворону, – одні від заздрощів, інші через невігластво. Потім перестали цькувати, потім настали ще гірші часи – мовчання. Втім, Остапчук працював і далі, працював несамовито, він уже не помічав того, що не помічають його, й одного разу сказав Чоломбителькові: «Знаєш, коли я постану із праху, то поведу за собою світ».

– Ви з ним дружили? – спитав я.

– Ні, – похитав головою Чоломбителько. – Це не можна назвати дружбою. В Олесь взагалі не було друзів. Просто так сталося, що його майстерня у мене над головою. – Він показав пальцем у стелю. – Вона йому правила і за житло. Ну, холостякові ще можна, є кімната, кухонька, а взагалі – то це не життя. Так, я теж тут днюю й ночую, але знаю, що будь-коли можу все покинути й піти додому. Це багато важить. Це дуже багато важить, – повторив Чоломбителько.

Мене пробирало хвилювання – погляд мимоволі блукав по стелі. Чоломбителько завважив це і хотів було щось сказати, але завагався. Він передумав. І перейшов на інше. Він розповів нам про жінку, яка приходила до Остапчука в майстерню, Чоломбителько бачив її раз чи двічі на темних східцях, він її

зовсім не розгледів, але, мабуть, то була дуже вродлива жінка, це відчувалося навіть з її кроків, коли вона проходила повз Чоломбитькові двері і підіймалася на горішній поверх, це відчувалося з того, як зітхають дерев'яні східці під її ногами, саме так – не риплять, а зітхають. Чоломбитька хвилювала ця хода і та нероздвілена постать, як хвилює усе, що огорнуте сутінною вуаллю. Так тривало днів скільки, а потім кроки затихли і їх стало не вистачати навіть Чоломбитькові, та він ще дужче занепокоївся, коли перестав чути й Остапчука – ні там, нагорі, ні на східцях, й одного разу не витримав, піднявся на горішній поверх. Він постукав у двері, та вони виявилися не на замку, Чоломбитько зайшов у майстерню й побачив, що Остапчук сидить на підлозі, прихилившись до стіни («Це, я вам скажу, був фрагмент із «Пієти»), сидить, ніби його щойно зняли із хреста, але не було жінки, яка б підтримувала його за плечі, то прихилився до стіни – худюший, щоки запали ще глибше, і блідий-блідий, а в руці – шприц.

– Він що – коловся?

– Ні. – Чоломбитько здивовано подивився на мене. – Хіба ти не знаєш? Олесь малює шприцом. Звідси ж і така техніка в нього, манера, я вам скажу, неповторна. Набирає у шприц рідку фарбу і витискає на полотно.

Так от, коли Чоломбитько зайшов до майстерні, Остапчук звів на нього невидючі очі, вони на мить ожили і знову погасли – погасли разом з іскоркою надії, бо він сподівався побачити не Чоломбитька. Потім Остапчук усе-таки знову звів погляд і тихо спитав: «Петре, у тебе немає цикути?» – «Немає, – сказав Чоломбитько і навіть спробував пожартувати: – Ти цей шприц хочеш зарядити цикутою? О, то вийшла б цікава річ». – «Ні, Петре, – відказав Остапчук. – Я хочу накласти на себе руки. Я зробив уже все, що міг. Зробив і спізнав».

Чоломбитько наївно, по-баб'ячому став його умовляти, що все це тимчасове, що таке буває із кожним, воно минеться, але Остапчук його перебив: «Петре, ніхто не має права відібрати в людини життя, і так само ніхто не має права примусити її жити, якщо вона цього не хоче».

Але він ще любив дві речі, казав Чоломбитько, – малярство і зимову риболовлю, ні, він ще, мабуть, до божевільня любив оту жінку, тільки вона пішла від нього назавжди, а ці дві речі залишалися з ним, і вони врятували його. Остапчук знову почав працювати як скажений, – ви не знаєте, як він працює? – тиждень підпирає стіну або сидить на Дніпрі чи десь на Десні на морозі, а потім за годину-дві витискає зі своїх шприців шедевр і злягає хворий. Шедевр – тут не красне слівце, казав Чоломбитько, я дуже обережний в оцінках, але ж недарма Олесь нанюхали іноземці, ну ці, що іноді забрідають на Андріївський узвіз, і потихеньку почали розтягувати Олесів доробок, як йому здавалося, за фантастичні гроші, але скажіть мені, хіба сто-двісті доларів – це нормальна ціна за Остапчукові роботи?

Чоломбитько притих, наче спіткнувся об якусь думку, і на його обличчі знову з'явилося оте вагання. Зрештою, він одважився.

– Якщо вже на те пішло... Якщо вже так сталося... то я можу вам дещо показати, – невпевнено мовив він. – Бачте, ми іноді даємо ключі один одному. Якщо десь від'їжджаємо на довший час або що. Так, про всяк випадок. Це після того, як Олесь мене затопив. Води не було, а кран він залишив відкручений. От і вийшла халепа. – Чоломбитько показав на стелю,

де я вже давно запримітив руді пасмуги. Потім понишпорив рукою за шафочкою і дістав ключ.

Мені теж хотілося взяти того ключа в руки, проте я і так помітив, що він на мого не схожий. Та й чого раптом?

Ми піднялися крутими дерев'яними східцями поверхом вище, і я чомусь подумав про ту жінку, яка приходила до художника, – навіть почув легенький шелест її сукні і вловив гірко-солодкий запах парфумів, хоча услід за мною чалапав прокурений моїми сигаретами Сергій Приходько.

Майстерня Остапчука за плануванням була точнісінько така, як і в Чоломбитька, але це була зовсім інша майстерня. І не тому, що тут більше світла (горішній поверх), а через те, що це був інший світ, – цей світ дивився на нас зі стін сумно й пронизливо, дивився всохлими деревами, вижухлою травою, порожніми пташиними гніздами, сухими маківками. На одному полотні я побачив виловлених смугастих окунів на кризі, й згадав другу Остапчукову пристрасть, і здригнувся, коли угледів на столику шприц, наповнений кров'ю, не разовий, а чималий ветеринарний шприц – таким колись смердючий гевал витягував останню кров із моєї вени. Я здогадався, що у шприцу була всього-на-всього червона фарба, до того ж уже висхла, і все-таки бачив у ньому якийсь лихий знак.

– Чи немає часом тут його автопортрета? – спитав я в Чоломбитька, показуючи на картини, що стояли рядком під стіною, зіперті одна на одну. – Може, я згадаю його, авжеж, згадаю, якщо то був він.

Чоломбитько подивився на мене, як на дурника.

– Є, – сказав він. – Тут має бути його автопортрет, Олесь мені показував.

– Пошукай, будь ласка.

Він став відхиляти одну за одною ті картини, зазираючи, що там намальовано, і нарешті раденько видобув те, що шукав.

– Ось він, його автопортрет.

Я отетерів. На зеленому мертвому піску сидів рак з однією клешнею, і його вирячені очі, здавалося, випиналися далеко за межі полотна.

– Я не жартую, – сказав Чоломбитько. – Олесь справді називав цю роботу автопортретом.

– Рак-самітник, – винувано озвався Приходько, ніби то він одірвав ракові другу клешню.

– Тут немає його фотографії? – спитав я.

– Навряд. Та й не буду я ритися в чужих речах, – сказав Чоломбитько. – Ми й без того багато собі дозволили. Вдерлися, може, у найбагатшу оселю в Києві. Ходімо до мене.

Ми рушили дерев'яними східцями вниз: ось її граційна ніжка ступає на одну сходинку, другу, шелестить тонка сукня, сколихуючи гірко-солодкий запах парфумів, цього разу граційна ніжка, обтягнута чорним шовком, ступає не вгору, а вниз – куди ж ти йдеш, повернися, – але вона невблаганна, вона

спускається все нижче і нижче, а там, угорі, багряніе висохлою кров'ю шприц.

– Іноземці платили йому мізер порівняно з тим, що мали б платити, – вів далі Чоломбисько. – Та все'дно для Олесья то були грубі гроші, цей аскет не знав, що з ними робити, і десь тоді похвалився, що хоче зняти в центрі міста квартиру, приноровитись до неї, а згодом, може, й купити. Він радився зі мною, бо мало тямив у цьому ділі, мені здається, що Олесь просто намагався щось змінити у своєму житті, ніби хотів утекти від чогось. І от надумав таке з тією квартирою, серйозно надумав, бо збирався заплатити за рік наперед, поки є гроші.

– Цікаво, – сказав Сергій Приходько. – Дуже цікаво.

– То він таки найняв собі хату? – спитав я.

– У тому-то й річ, що я не знаю, – відказав Чоломбисько. – Бачиш, десь на початку зими на Олесья знов напосіла депресія. Він уже не питав про цикуту, але знову тихо сидів у себе, як рак у норі. Я подумав було, чи не перебрався він на квартиру, та ні, знов застав його на підлозі в отому заціпенінні. «Мене зрадила найбільша любов», – видихнув він, і я спершу не допетрав, про що мова, а тоді зрозумів. «Не те ми, Петре, маємо, – сказав Олесь. – Ми всі пішли не тим шляхом, ми втекли від досконалості, бо нам так легше. Ми розучилися малювати людські обличчя й живу природу. Ми мажучемо лише свої сни, сни, сни! – закричав він і вдарив обома кулаками об підлогу. Потім притих, змучено всміхнувся: – Не бійся, я ще поживу, у мене ще лишилася зимова риболовля». А невдовзі по тому, якось надвечір, заніс мені запасний ключ від своєї майстерні, сказав, що має цікаву поїздку, а зараз... зараз ми підемо до найкращого ресторану. «Я продав свою вошиву «Стерню» за стільки, що ми можемо напоїти весь Київ», – похвалився він. Мене здивували його запросини, бо Олесь ніколи не ходив по ресторанах, він взагалі обминав велелюддя, а пивнички тим більше. Та якщо вже на те пішло, то навіщо поїти весь Київ і невідомо кого, – сказав я, – ліпше підемо до «Трьох поросят», там свої хлопці.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<http://www.litres.ru/vasil-shklyar/kluch/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Сноски

1

Не перешкоджати природному перебігу подій (франц.). (Тут і далі прим. автора, якщо не вказано інше.)

2

Хто житиме, той побачить (франц.).

3

Давньовірменська мертва мова. (Прим. ред.)

4

Робити добре і не зважати на те, що говорять (франц.).

5

Добре або ніяк (франц.).

6

У загальних рисах (франц.).

7

Удар грому, що в переносному сенсі означає кохання з першого погляду (франц.).

8

До побачення (франц.).

9

Чоловічі статеві гормони (мед.).

10

Сексуальне задоволення від болю, завданого партнером (мед.).

11

Добре (франц.).

12

Зображення на одній гривні. (Прим. ред.)